

**АГІТАЦЫЯ І ПРАПАГАНДА Ў ДРУКУ ЯК СРОДКІ ФАРМІРАВАННЯ
ГРАМАДСКАГА МЕРКАВАННЯ АБ ГОЛАДЗЕ Ў ПАВОЛЖЫ Ў 1921–1922 гг.
(НА МАТЭРЫЯЛАХ ВІЦЕБСКАЙ ГУБЕРНІ)**

Г.Х. БАЗАРЭВІЧ

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава

У 1921 г. голад ахапіў тэрыторыі Паволжа. Дзейнасць дзяржаўных органаў Віцебскай губерні, якая была прызнана ўраджайнай, была скіраваная на аказанне дапамогі пацярпелым ад бедства. З ліпеня 1921 г. па жнівень 1923 г. тэма голаду на старонках “Известий Витебского Губисполкома и Губкома Р.К.П (б)” – газеты, якая была рэпрадуктарам урада ў губерні, асвятлялася амаль штодзень. Адно з ключавых роляў у фарміраванні поглядаў грамадства на праблему мелі агітацыя і прапаганда. Менавіта на гэтыя сродкі ўскладаліся спадзяванні ў эфектыўнасці кампаній па барацьбе з бедствам. Акрамя гэтага, з’яўленне матэрыялаў аб голадзе ў Паволжы дазволілі выкарыстаць праблему ў мэтах фарміравання поглядаў грамадства ў рэчышчы палітыкі савецкай улады.

Голад у Паволжы выклікаў рэзананс не толькі ў эканамічнай і сацыяльнай сферах, але і ў грамадска-палітычнай. Тагачасная прэса была адным з галоўных інфармацыйных фактараў у фарміраванні погляду чытачоў на праблемы, якія выклікалі бедства на тэрыторыях, ахопленых голадам у 1921–1922 гг. Пасродкам друку ажыццяўлялася камунікацыя паміж урадам і насельніцтвам, што было неабходна для супрацы дзяржавы і грамадзян у вырашэнні важных пытанняў. Адною з галоўных рысаў тагачаснай журналістыкі з’яўлялася ажыццяўленне ленінскіх прынцыпаў: прыярытэты функцый журналістыкі вызначаліся ўмовамі рэалізацыі волі ўрада. На сродкі масавай інфармацыі былі ўскладзены прапагандысцкія, агітатарскія і арганізацыйныя функцыі.

Дадзены артыкул прысвечаны ролі агітацыі і прапаганды ў фарміраванні меркавання аб голадзе ў Паволжы. У працы выкарыстаны дакументы Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці: фонд Губернскага камітэта па аказанні дапамогі галадаючым, а таксама друкаваны орган “Известия Витебского Губисполкома и Губкома Р.К.П (б)” (далей – “Известия”).

У час, калі голад ахапіў поўдзень РСФСР, Віцебская губерня ўваходзіла ў склад савецкай Расіі і лічылася ўраджайнай, што наклала адпаведныя абавязкі на мясцовае насельніцтва і адміністрацыю. Як і на ўсіх тэрыторыях рэспублікі, тут ажыццяўляўся агульнадзяржаўны курс па барацьбе з голадам у Паволжы і яго наступствамі. Асноўнымі накірункамі па аказанні дапамогі былі збор добраахвотных ахвяраванняў, адпраўка хлеба галадаючым, прыём і ўтрыманне дзяцей і бежанцаў. Для эфектыўнасці рэалізацыі мерапрыемстваў па выкананні курсу аказання дапамогі галадаючым патрабавалася даць такую інфармацыю, якая б спрыяла фарміраванню не толькі спачувальных адносінаў да пацярпелых з боку мясцовага насельніцтва, але і прадставіла ролю маладой савецкай улады як ключавую, павысіла яе аўтарытэт ва ўмовах станаўлення.

Інфармацыйнай пляцоўкай Віцебскага губернскага камітэта па аказанні дапамогі галадаючаму насельніцтву Паволжа з’яўлялася газета “Известия”, у рэдакцыю якой рэгулярна падаваліся звесткі для публікацыі. На працягу двух гадоў тэма голаду ў Паволжы займала першыя пазіцыі і, як высветлілася ў працэсе даследавання, старонкі штодзённіка выкарыстоўваліся не толькі для асвятлення ходу дапамогі пацярпелым ад бедства і агітацыі грамадзян да супрацы ў гэтым накірунку, але і для прапаганды, якая пасутнасці з’яўлялася галоўным сродкам у фарміраванні меркавання чытачоў аб праблеме.

Аналіз зместу “Известий” сведчыць пра існаванні асноўных накірункаў у асвятленні тэматыкі голаду ў Паволжы 1921–1922 гг. Можна вылучыць асноўныя тэмы ў гэтым кантэксце, якім надавалася значная ўвага на старонках газеты:

- 1) прычыны голаду, яго маштабы і наступствы;
- 2) дзейнасць дзяржаўных органаў РСФСР па аказанні дапамогі галадаючым, тут жа вылучаюцца катэгорыі:
  - а) пераход ад разовай да планавай дапамогі (фактычна пераход ад дабравольных да абавязковых ахвяраванняў);
  - б) усеагульны ахоп насельніцтва кампаніяй па аказанні дапамогі галадаючым, з захаваннем вядучай ролі працоўных і сялянства (накладанне абавязкаў на саматужнікаў, рамеснікаў і гандляроў);
  - в) мерапрыемствы па збору сродкаў для пацярпелых ад голаду;
  - г) кампанія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцяў;
- 3) замежная дапамога галадаючаму насельніцтву.

Першай стаяла задача патлумачыць прыроду праблемы, а менавіта прычыны голаду і яго маштабы. Сярод прычын вызначаліся засуха і цяжкае становішча гаспадаркі, адзначаўся заняпад

земляробства. Апошні фактар звязваўся з перажыткамі самадзяржаўнага строю, на які ўскладалася адказнасць за бедства. Першыя артыкулы мусілі данесці да чытачоў думку не столькі аб прыродных каранях бедства, колькі аб гістарычных [1]. Адною з асноўных перадумоў неўраджаю называлася нераўнамернае размеркаванне зямлі паміж памешчыкамі і сялянствам, а гэта, як сцвярджалася, не давала магчымасці апошнім выкарыстоўваць шматпольную сістэму. Недахоп ведаў у галіне земляробства разглядаўся як вынік незацікаўленасці самадзяржаўнага ладу ў прагрэсіўных метадах гаспадарання. Невыпадкова бедства ўвасабілася ў вобразе “Цара Голаду”. Царскаму ўраду ставілася ў віну таксама і развязванне вайны, якая пацягнула за сабой канчатковы заняпад гаспадаркі, што быў звязаны з мабілізацыяй працоўнай сілы, канфіскацыяй свайскай жывёлы, скарачэннем вытворчасці прылад працы. Нельга, канешне, цалкам адмаўляць слухнасць гэтага меркавання, таму што перадумовы голаду ў Паволжы былі прадстаўлены комплексам як прыродных, так і гістарычных фактараў.

Тым не менш, пра няўдачы ў сацыяльна-эканамічнай палітыкі маладой савецкай улады не згадвалася, а ў дадзеным выпадку замоўчванне напрамую скажала інфармацыю. Больш за тое, падкрэслівалася вядучая роля савецкага ўрада ў дапамозе пацярпелым, які “бореця с голодом так, как не могло бы бороться ни одно буржуазное правительство [1]”. Пospех у пераадоленні бедства бачыўся ў выкананні ўсіх мераў улады: унясенні харчпадатку, стварэнні сельскагаспадарчых арцеляў, сялянскіх кааператываў, паляпшэнні метадаў земляробства. Нельга не адзначыць, што са старонак газет ішла агітацыя да пераходу на больш эфектыўныя формы гаспадарання: укараненне шматпольнай сістэмы земляробства, засваенне новых плошчаў, кансалідацыю працоўнай сілы шляхам стварэння сельскагаспадарчых таварыстваў. Дзеля апрацоўкі зямлі па-новаму менавіта такім арганізацыям савецкая ўлада абяцала прафесійныя кансультацыі, інструменты, машыны [2].

Праз два месяцы з пачатку барацьбы з голадам працоўна-сялянскі ўрад здзейсніў роспуск Усерасійскага камітэта дапамогі галадаючым, куды ўваходзілі аўтарытэтныя дзеячы з былых апазіцыйных партый. Камітэт быў надзелены шырокімі паўнамоцтвамі, меў сувязі за мяжой і крытычна выказваўся ў бок улады, выкрываючы яе хібы, што прывялі да голаду. 28 жніўня 1921 г. сябры камітэта былі арыштаваныя з абвінавачваннем у “контррэвалюцыйнай дзейнасці”. Так з’явіўся канкрэтны аб’ект, якому можна было прыпісаць супрацьдзеянне захадам савецкай улады. 1 верасня 1921 г. у “Известиях” з’явіўся артыкул, які выкрываў антысавецкую дзейнасць “белых” членаў камітэта і неэфектыўнасць яго працы ў дасягненні мэтай, дзеля якіх ён быў арганізаваны [3]. Часта падкрэслівалася ўсеагульны клопат савецкай улады аб пацярпелых, якая забяспечвала насеннем як простых сялян, так і былых кулакоў. Спекуляцыя на вострай сацыяльна-эканамічнай праблеме павінна была садзейнічаць узмацненню аўтарытэта маладога працоўна-сялянскага ўрада.

Значная ўвага надавалася апісанню бедства на ахопленых голадам тэрыторыях. Да чытачоў даводзіліся падрабязныя звесткі пра ўмовы, у якіх вымушаны былі існаваць пацярпелыя. Лічбы, якія сведчылі пра плошчы тэрыторый ахопленых голадам, колькасць бежанцаў, якім прыйшлося пакінуць Радзіму дзеля выратавання, дзейнічалі не так эфектыўна, як красамоўнае апісанне сурагатаў, што спажывалі пацярпелыя. Часцей за ўсё гэта інфармацыя падавалася ў выглядзе нататак відавочцаў, што наведалі неўрадавыя губерні, важным складнікам гэтых нататак быў “эфект прысутнасці”.

Дзеля арганізацыі актыўнага ўдзелу ў аказанні дапамогі выкарыстоўваліся пасылы аб блізаці голаду, аб агульным бедстве, адказнасць за якое ляжыць на ўсіх грамадзянах, на асабістай сумленнасці кожнага. Вялікая колькасць артыкулаў мастацкага жанру з’яўлялася на старонках газет, дзе апісваліся з прэўнай лакалізацыяй наступствы голаду. Значны водгук атрымаў выпадак, калі з Бугуруслана па дарозе ў Віцебск ад тыфу і знясілення памерла 28 дзяцей [4]. Гэты выпадак стаў заклікам да згуртавання ўсіх сіл для выратавання галадаючых. Аднак у прэсе не знайшлі адлюстравання тыя факты, што перавозка дзяцей ажыццяўлялася ў неацяпляемых вагонах пры нізкіх тэмпературах, што пры адсутнасці цёплай вопраткі і абутку для некаторых стала прычынай не толькі цяжкіх захворванняў, але і смерці.

Прыём і забеспячэнне дзяцей з Паволжа з’яўляліся прыярытэтным накірункам у працы Віцебскага губернскага камітэта дапамогі галадаючым, а таксама аддзела народнай адукацыі. Друк пастаянна паведамляў аб неабходнасці дапамогі непаўналетнім, якія апынуліся пад апекай губерні. Загалоўкамі сталі заклікі “Спасайте умирающих детей!”, “На помощь!”, “Отзовитесь!”, яны павінны былі заахоціць насельніцтва ахвяраваць і аказваць дапамогу. Для фарміравання спачувальных адносінаў з боку аднагодак з’яўляліся звароты да моладзі і юнацтва. Як вынік – у справу ўключыліся вучні школаў і студэнты, што здзяйснялі пасільныя ўнёскі шляхамі добраахвотных грашовых, рэчавых, харчовых ахвяраванняў, арганізацыяй літаратурна-вакальных сходаў і спектакляў [5].

Пляцоўка “Известий” актыўна выкарыстоўвалася для вербальнай агітацыі – закліку насельніцтва да ўдзелу ў кампаніях, якія былі накіраваны на збор сродкаў для насельніцтва неўрадавых тэрыторый. Найбольш маштабнай кампаніяй у Віцебскай губерні быў “Тыдзень дапамогі галадаючым” у 1921 г., які прайшоў з 1 па 8 лістапада. У друку кампаніі папярэднічалі заклікі да ўдзелу кожнага грамадзяніна рэспублікі, націск рабіўся на асабістай адказнасці за жыццё галадаючых Паволжа. У рамках гэтай кампаніі

вызначаліся прыярытэтныя накірункі ў аказанні дапамогі, яны бачыліся ў павелічэнні запаса харчовых прадуктаў у руках савецкай улады, што было дасяжнае пры развіцці тавараабмену паміж горадам і вёскай. Падкрэслівалася роля ахвяраванняў, якія толькі фармальна заставаліся добраахвотнымі. Аднак большы разлік рабіўся на дапамогу з замежжа. Пры чым надзейнымі лічылася толькі некалькі добраахвотных арганізацый: АРА, Міжнародны дзіцячы Фонд, германскі Чырвоны Крыж [6].

Напрацягу ўсяго “Тыдня дапамогі галадаючым” друкаваліся паведамленні аб ходзе кампаніі. Важную ролю не толькі ў інфармаванні, але і ва ўплыве на насельніцтва павінны былі адыграць паведамленні аб унёску арганізацый. Першым прыкладам сталі дзяржаўныя органы: “Первым откликнулась Витебская городская организация РКП (б) Кто дальше?” [7]. Сталымі былі звесткі аб ахвяраваннях працоўных, прафесійных арганізацый, чырвонаармейцаў. Кропкавыя звароты да членаў прафесійных арганізацый, сельскай інтэлігенцыі, моладзі мусілі спрыяць падтрымкі кампаніі ў гэтых асяродках.

Аднак заставалася катэгорыя непрацоўнага насельніцтва – гандляры, саматужнікі і рамеснікі, для якіх яшчэ не быў выпрацаваны адзіны метада абкладання і зборы праводзіліся ў выглядзе добраахвотных ахвяраванняў. Праз некаторы час гэтыя недахопы былі ліквідаваныя, і з 1 студзеня 1922 г. прынята пастанова аб пераходзе да абавязковай планавай дапамогі і аб абкладанні падаткам гандляроў, рамеснікаў, саматужнікаў [8, арк.16]. Дзеля дэманстрацыі недапушчальных пазіцый мелі месца на старонках друку і адмоўныя прыклады ўдзелу ў кампаніі: сквапнасць, сціплыя ахвяраванні, адмова ад унёскаў. Часцей за ўсё такія прамыя былі ўласцівыя для “вольнага торговца” – вобраза, які стаў увасабленнем сацыяльнага класу рамеснікаў і гандляроў. Хрэстаматычнымі сталі “45 капеек і качан капусты”, што ахвяравалі Сухараўскія гандляры ў Маскве на карысць галадаючых [9].

Такія акцыі як латарэі, спектаклі, канцэрты і вечарыны, прыбыткі ад якіх ішлі на карысць галадаючага насельніцтва, стала праводзіліся ў Віцебскай губерні, але асаблівых спадзяванняў на такія меры не ўскладалася, бо даход быў невялікі, а іх арганізацыя патрабавала выдаткаў. Са старонак “Известий” асуджаліся танцы на карысць галадаючых, спектаклі, палова даходу ад якіх расходвалася на вячэру для артыстаў і інш. Фіксаваліся выпадкі, калі на вечарыны прадаваліся незарэгістраваныя квіткі, мерапрыемствы праводзіліся без дазволу Губпалітпрасвета і кантроль такія прыпыняў. Хутка з’яўляюцца асуджальныя артыкулы, якія называлі такія меры “буфонадой пошлой буржуазной филантропии” [10]. Альтэрнатывай такім мерапрыемствам прадстаўляліся сходкі, з кароткімі лекцыямі аб голадзе і зборам ахвяраванняў. Амаль штотыднёвымі сталі суботнікі і нядзельнікі на карысць галадаючых.

Падчас правядзення губернскай латарэі, якая праводзілася ў рамках “Тыдня дапамогі галадаючым” на старонках “Известий” быў апублікаваны спіс рэчаў, якія рызыграваліся. Сярод будучага выйгрышу былі і асабліва каштоўныя: залатыя гадзіннікі і пярсцёнкі. Аднак яны былі скрадзены да правядзення розыгрышу [11, арк. 26]. У прэсе дадзены факт адлюстравання не атрымаў, а тыраж быў праведзены з папярэднім станоўчым галасаваннем за рашэнне ахвяраваць выйгрышы на карысць галадаючых [11, арк. 13].

Вартымі ўвагі з’яўляюцца лозунгі – інструменты агітацыі і прапаганды. Яны размяшчаліся буйным шрыфтам на бачных месцах паласы і ўяўлялі сабой кароткую ёмістую думку. Акрамя заклікаў да аказання сталай дапамогі галадаючым, яны ўтрымлівалі пасылы да падтрымкі ўлады працоўных, спадзяванняў на ўласныя сілы і падрыхтоўкі да надыходзячых кампаній (“Тыдня дапамогі галадаючым”, паліўнаму трохтыднёвіку). “Царь Пётр Великий перелил церковные колокола в пушки. Советская власть обменяет церковные ценности на хлеб для миллионов голодающих” – такім лозунгам суправаджаліся матэрыялы аб кампаніі па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей [15].

Для ўплыву на чытача недастаткова было аднабаковага інфармацыйнага патоку з боку ўлады, таму на старонках “Известий” перыядычна з’яўляюцца выказванні прадстаўнікоў грамадства як прамыя, так і ўскосныя – у выглядзе побытавых замалёвак. Так, у рубрыцы “Маленькі фельетон” размяшчаліся рытарычныя дыялогі і невялікія гісторыі, дзе выкарыстоўваліся іронія і сатыра, арыентаваныя на высмейванне і выкрыццё сквапнасці заможных грамадзян у супрацьвагу ўхваленню шчырасці працоўных. Праз час стала відавочным, што з’яўленне выказванняў грамадзян на старонках газеты было асабліва важным пры правядзенні найбольш спрэчных кампаній, якой стала кампанія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцяў.

Кампаніі па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей у друку не папярэднічала інфармацыйная падрыхтоўка, як, напрыклад, “Тыдню дапамогі галадаючым”. Аднак значная ўвага ў ходзе кампаніі надавалася тлумачэнню неабходнасці гэтай меры. Падкрэсліваўся той факт, што савецкая ўлада не пасягае на рэлігійныя пачуцці вернікаў, а заклікае дзейнічаць сумленна. На першых этапах кампаніі выказваліся працоўныя, сялянства, чырвонаармейцы, друкаваліся матэрыялы пра станоўчыя водгукі вернікаў. Адначасова размяшчаліся меркаванні прадстаўнікоў грамадства на гэты конт, якія ўтрымлівалі ноты нецярпімасці: “золото и серебро, являющееся украшением бездушной религии, следует обратить в реальную помощь голодающему населению и фактически осуществить истинное человеколюбие” [12]. Аднак пасля таго, як Патрыярх Ціхан быў адданы суду, адбылося “изобличение белоцерковного заговора” [13]. Друкаваліся артыкулы з апісаннем судовых працэсаў над святарамі цэркваў і касцёлаў,

якія ўтойвалі каштоўнасці. Гучная публічнасць гэтых спраў была накіраваная на прадстаўленне духавенства, не толькі як злачынцаў, што не падпарадкаваліся закону, але і як асобаў амаральных, несумленных і раўнадушных да галадаючых.

Падчас кампаніі 13 мая 1922 г. былі раскрытыя мошчы Еўфрасінні Полацкай. Срэбраная рака і каштоўнасці, якія знаходзіліся там, былі канфіскаваныя. Рэпартажу аб гэтай падзеі ў “Известиях” была адведзеная большая частка паласы [14]. У матэрыяле працэс прадстаўляўся як выкрыццё злачыннай сутнасці святароў, адмаўлення існавання святых і вызвалення насельніцтва ад падману.

У матэрыялах, дзе асвятлялася дапамога, якую аказвалі іншыя краіны, падкрэслівалася пераважная ініцыятыва прадстаўнікоў пралетарыяту: прафесійных саюзаў і працоўных, камуністычных партый замежжа. Улічваючы, што сам урад ускладаў вялікія спадзяванні на замежную дапамогу, якая на практыцы была вельмі адчувальнай, у друку гэта тэма асвятлялася тэзісна – у рубрыцы кароткіх навінаў “Помощь из-за границы”. Найбольшае асвятленне атрымала дабрачынная дзейнасць міжнароднага Чырвонага Крыжа, Амерыканскай Адміністрацыі дапамогі і місія ўпаўнаважанага Жэнеўскага камітэта Ф. Нансэна, які заклікаў краіны Лігі нацый аказаць дапамогу галадаючым [16]. У кантэксце матэрыялаў аб замежных ініцыятывах у друку жорстка крытыкуецца Жозэф Нуланс, былы пасол Францыі ў царскай Расіі. Дзейнасць Міжнароднага камітэта дапамогі Расіі, які быў створаны па ініцыятыве Англіі і Францыі, на тэрыторыі савецкай краіны была немагчымай.

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што матэрыялы “Известий Витебского Губисполкома и Губкома Р.К.П. (б)”, якія датычыліся тэмы голаду ў Поволжы насілі характар як канструктыўнай прапаганды, так і дэструктыўнай. З аднаго боку, публікацыі аб бедстве спрыялі фарміраванню спачувальных адносінаў з боку насельніцтва, заахвочванню да гуманых каштоўнасцей. У гэтай частцы прапаганда дзейнічала на карысць тых, каму была адрасавана. Рэпартажы з месцаў красамоўна паказвалі людскую трагедыю і выконвалі не толькі інфармацыйную функцыю, але і выхаваўчую. З другога боку, выдавочнымі з’яўляюцца негатыўныя моманты прапаганды: распальванне сацыяльнага супрацьстаяння, стварэнне “агульнага ворага”, якімі прадстаўляліся члены Усерасійскага камітэта дапамогі галадаючым, гандляры, духавенства, некаторыя замежныя ініцыятывы, “міжнародная буржуазія”.

З лета 1921 г. агітацыя па пытаннях паволжскага голаду была накіраваная ў першую чаргу на заахвочванне насельніцтва да аказання дапамогі пацярпелым. На этапе, калі дапамога насіла дабрачынны характар, у друку з’яўляліся заклікі да рэгулярных ахвяраванняў і актыўнага ўдзелу ў кампаніях: суботніках, нядзельніках, тыднях дапамогі галадаючым, латарэях. Даводзілася ідэя чалавечага абавязку, брацкай дапамогі, яднання народа. Пасля ўсеагульнага абкладання “галодным падаткам”, якімі былі адсоткавыя адлічэнні з даходаў, фіксаваныя нормы ўнёскаў харчовай дапамогі, агітацыі ў друку ўжо надавалася нязначная роля. Гэта звязана з жорстка фіксаванай сістэмай мераў і формаў па аказанні дапамогі галадаючым з боку грамадства. Аднак для падтрымкі гатоўнасці насельніцтва ахвяраваць, агітацыя праводзілася падчас лекцый, для гэтых мэтаў друкаваліся плакаты, мерапрыемствы пачыналіся ўступнымі правамі аб голадзе.

ЛІТАРАТУРА

1. Отчего у нас неурожаи? [о причинах неурожая в Поволжье в 1921 г.] // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 12 авг. – С. 2.
2. С.М. Почему в России голод [о новых формах хозяйствования] / С.М. // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 1 сент. – С. 1.
3. С.М. С голодом не играют [о роспуске Всероссийского комитета помощи голодающим] / С.М. // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 1 сент. – С. 1.
4. Аратовская, С. Вестники Поволжья [о помощи голодающим детям] / С. Аратовская // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1922. – 22 янв. – С. 1.
5. Дети – голодающим детям [об оказании помощи учащимся школ детям из Поволжья] // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 4 нояб. – С. 1.
6. Как победить голод [о задачах оказания помощи голодающим] // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 1 нояб. – С. 1.
7. Сегодня 2 день Недели помощи голодающим Поволжья [заголовок] // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 2 нояб. – С. 1.
8. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВВ). – Ф. 570. Воп. 1. Спр. 57.
9. С.Г. 45 копеек и кочан капусты [об участии торговцев и ремесленников в недели помощи голодающим] / Г.С. // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 3 нояб. – С. 1.
10. Крылов, С. Голод [о неэффективности проведения культурных мероприятий в пользу голодающих] / С. Крылов // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 3 дек. – С. 1.
11. ДАВВ. – 570. Воп. 1. Спр. 83.
12. Железнодорожники об изъятии церковных ценностей [мнение о конфискации церковных ценностей] // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1922. – 29 марта. – С. 1.

13. Церковь и голод [о судебных процессах над духовенством] // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1922. – 16 мая. – С. 1.
14. Вольный, Я. «Святая» перед «грешными» [о вскрытии мощей Е. Полоцкой] / Я. Вольный // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1922. – 16 мая. – С. 2.
15. Голод и церковь [о ходе кампании по конфискации церковных ценностей] // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1922. – 15 марта. – С. 1.
16. Из-за границы [Ф. Нансен о помощи России] // Известия Витебского губисполкома и Губкома Р.К.П. (б). – 1921. – 14 сент. – С. 2.

**AGITATION AND PROPAGANDA IN THE PRESS AS A MEANS OF FORMATION
OF PUBLIC OPINION ABOUT FAMINE IN THE VOLGA REGION IN 1921–1922
(ON THE MATERIAL OF VITEBSK PROVINCE)**

G. BAZAREVICH

In 1921 the famine embraced the Volga region. The activities of state bodies of Vitebsk province was aimed at helping the victims of the disaster. From July 1921 to August 1923 the Subject of famine in the pages of "News of Vitsebsk regional executive committee and regional committee R.K.P (b)" – the newspaper, which was the government reproducer in the province, was covering nearly every day. One of the key roles in shaping of the society views on the issue were agitation and propaganda.